

ARTIKULYATSIYA MASHQLARI**Dilfuza Ochilova Zayniddinovna**

Axborot texnologiyalari va menejment universiteti

Pedagogika kafedrası o'qituvchisi.

@gmail.com

<https://doi.org/10.5281/zenodo.18681542>

Annotatsiya. Artikulyatsiya mashqlari - bu mashqlar to'plami bo'lib, ularning ba'zilari artikulyatsiya organlarining harakatchanligini yaxshilashga yordam beradi, boshqalari harakat diapazoni va kuchini oshiradi, boshqalari esa ma'lum bir tovushni talaffuz qilish uchun zarur bo'lgan lablar va tilning aniq joylashishini rivojlantiradi.

Kalit so'zlar: Travma, otit, visual, taktil, infeksiya-yuqumli kasalliklar, qizamiq, realistik, shartli-sxematik, syujetli, articulator, nerv, deformatsiya, mexanik travma.

Artikulyatsiya mashqlari - bu to'g'ri talaffuz qilish uchun zarur bo'lgan artikulyatsiya organlarini mashq qilish mashqlari.

Artikulyatsiya mashqlarini mashq qilish sabablari:

1. O'z vaqtida artikulyatsiya mashqlari va nutqni rivojlantirish mashqlari bilan ba'zi bolalar mutaxassis yordamisiz mustaqil ravishda aniq va to'g'ri gapirishni o'rganishlari mumkin.

2. Murakkab talaffuz muammolari bo'lgan bolalar nutq terapevti bilan ishlashni boshlaganlarida nutq nuqsonlarini tezroq yengib o'tishlari mumkin: ularning mushaklari allaqachon mashq qilingan bo'ladi.

3. Artikulyatsiya mashqlari to'g'ri, ammo sust talaffuzga ega bo'lgan, ko'pincha "qo'ziqorin og'zi" deb ta'riflanadigan bolalar uchun ham juda foydali.

Shuni yodda tutish kerakki, tovushlarni aniq talaffuz qilish dastlabki bosqichda yozishni o'rganishning asosi hisoblanadi.

Artikulyatsiya mashqlarini o'tkazish bo'yicha tavsiyalar.

1. Avvaliga mashqlar sekin, oyna oldida bajarilishi kerak, chunki bola vizual nazoratga muhtoj. Bolaga yetakchi savollar berish foydalidir. Masalan, lablar nima qiladi? Til nima qiladi?

U qayerda (yuqorida yoki pastda)?

Keyin mashqlarning tempini oshirib, ularni sanab turib bajarishingiz mumkin. Biroq, mashqlar aniq va ravon bajarilishiga ishonch hosil qilish, aks holda mashg'ulotlar ijobiy natija bermasligi mumkin.

2. Bolalarda rivojlanayotgan ko'nikmalarni mustahkamlash uchun artikulyatsiya mashqlari har kuni bajarilishi kerak. Mashqlarni kuniga 3-4 marta 3-5 daqiqa davomida bajarish yaxshidir.

Bolalarga bir vaqtning o'zida 2-3 tadan ortiq mashq taklif qilinmasligi kerak.

3. Har bir mashqni 5-7 marta bajartirish kerak.

4. Statik mashqlar 10-15 soniya davomida bajariladi (artikulyatsiya pozasini bitta holatda ushlab turish).

5. Artikulyatsiya mashqlari o'tirgan holda bajariladi, chunki bu holat bolaning beli tekis, tanasi bo'shashgan va qo'llari va oyoqlari bo'shashgan bo'ladi.

Lab mashqlari:

"Somon" ("Fil") - lablaringizni naycha kabi oldinga torting (tishlaringiz ham yopiq bo'lishi kerak). Agar bola bu mashqda qiynalsa, ularga lablari bilan konfet olishga yoki uni ushlashga harakat qilishini ko'rsatib o'rgating.

"Ponchik" - lablaringizni aylantiring ([o] tovushini pichirlang) va ularni biroz oldinga cho'zing. Bu mashqni faqat lablaringizdan foydalanib, sekin bajaring. Og'iz biroz ochiq va pastki jag' chiqmasligi kerak.

"Panjara" - zo'riqmasdan tabassum qiling, yuqori va pastki old tishlaringizni oching (bolaga buni qanday qilishni ko'rsatish uchun [i] tovushini talaffuz qiling).

"Spatula" - keng tilingizni chiqaring, bo'shating va pastki labingizga qo'ying. Tilingiz titramasligiga ishonch hosil qiling. 10-15 soniya ushlab turing.

"Quyvon" - tishlaringizni yopiq holda saqlang. Yuqori lab ko'tarilgan, yuqori kesuvchi tishlar ko'rinadi.

Agar lablar juda zaif bo'lsa: - yonoqlaringizni kuchli shishiring, og'zingizda havoni bor kuchingiz bilan ushlab turing; - lablaringiz bilan qalam (yoki plastik naycha) ni ushlab, doira (yoki kvadrat) chizing; - lablaringiz bilan doka diskini ushlang; kattalar uni tortib olishga harakat qiladi.

Lablar va yonoqlar uchun mashqlar:

1. Yonoqlaringizni tishlash, urish va ishqalash.
2. "Koptokcha" - ikkala yonoqni ham shishiring, so'ngra har bir yonoqni navbatma-navbat shishiring - yonoqlaringizni so'rib oling.
3. Og'zingizni yumib, shishgan yonoqlaringizni mushtingiz bilan mushtlang, shunda havo kuch bilan va shovqinli ravishda chiqib ketadi.

Lablar harakatchanligini rivojlantirish mashqlari:

1. Avval yuqori labni, keyin pastki labni tishlaringiz bilan tishlash va tirnash.
2. "Tabassum" - "Egish" - lablaringizni oldinga naychaga cho'zing, so'ngra lablaringizni tabassumga cho'zing.
3. "Cho'chqa bolasi" - lablaringizni naycha kabi qisib, chapga va o'ngga harakatlantiring, aylana shaklida aylantiring.
4. "Baliq gaplashadi" - lablaringizni bir-biriga qarsak chaling (xira tovushni talaffuz qiling).
5. Yonoqlaringizni kuchli ichkariga torting, so'ngra og'zingizni keskin oching. Ushbu mashqni bajarayotganda o'ziga xos "o'pish" tovushini chiqarishingiz kerak.
6. "Norozi ot" - lablaringiz tebranguncha sekin va faol ravishda nafas chiqarayotgan havo oqimini lablaringizga yo'naltiring. Bu otning xurraklashiga o'xshash tovush chiqaradi.

Statik til mashqlari:

"Choyshab" - og'zingizni keng oching va keng, bo'shashgan tilingizni pastki labingizga qo'ying. Yuqori tishlaringizga tegmaslik uchun tilingizning chetlarini ko'taring.

Bu holatni 10-15 soniya ushlab turing.

"Igna" - og'zingizni oching. Tilingizni oldinga uzoqqa cho'zing, tarang va toraytiring. Bu holatni 15 soniya ushlab turing.

"Naycha" - keng tilingizni chiqarib oling. Tilingizning yon tomonlarini yuqoriga eging.

Hosil bo'lgan naychaga puflang. Ushbu mashqni 10-15 marta sekin bajaring.

"Soat" - tor tilingizni chiqaring. Tilingizni navbat bilan, avval o'ng qulog'ingizga, keyin chapingizga cho'zing. Tilingizni og'zingiz burchagidan sekin harakatlantiring, bajarganingiz kabi sanang. Ushbu mashqni 15-20 marta bajaring.

"Ot" - tilingizni tanglayingizga so'rib oling va tilingizni silkiting. Sekin va kuchli silkiting.

Tilsimon bog'lamni cho'zing. Ushbu mashqni 10-15 marta bajaring.

"Qo'ziqorin" - og'zingizni oching. Tilingizni tanglayingizga so'rib oling. Tilingizni tanglayingizdan ko'tarmasdan, pastki jag'ingizni mahkam pastga torting. Ushbu mashqni 15 marta bajaring. "Ot" mashqidan farqli o'laroq, tilingiz tanglayingizdan ko'tarilmasligi kerak.

"Tebranish" - Tor tilingizni chiqaring. Uni navbat bilan, avval burningizga, keyin iyagingizga cho'zing.

Og'zingizni ochiq tuting. Ushbu mashqni kattalar sonigacha sanab, 10-15 marta bajaring.

"Mazali murabbo" - Keng tilingizni chiqaring, yuqori labingizni yalang va keyin tilingizni og'zingizga qaytaring. 15 marta takrorlang.

"Ilon" - Og'zingizni keng oching. Tilingizni kuchli chiqaring, tarang va tor qiling. Tor tilingizni iloji boricha oldinga suring va keyin uni og'zingizga qaytaring.

Tilingizni 15 marta sekin harakatlantiring.

"Bo'yoqchi" - Tilingizni chiqaring, og'zingizni ozgina oching. Avval yuqori labingizni, keyin pastki labingizni aylana shaklida yalang. 10 marta takrorlang, yo'nalishlarni almashtirib turing.

"Spirtli spiral" - Tilingizning uchini pastki old tishlaringizga qo'ying. Tilingizning yon tomonlarini yuqori molarlaringizga bosing. Keng tilingizni oldinga va keyin og'zingizga qaytaring.

Buni 15 marta bajaring.

2-3-4 yoshli bolalar uchun artikulyatsiya mashqlari.

Yosh bolalar uchun artikulyatsiya mashqlari, bu mashqlar sizga qanchalik oson tuyulishidan qat'i nazar, jiddiy ishdir. Farzandingiz chalg'ib yoki charchab qolmasligi uchun bu ishni qiziqarli o'yinga aylantiring.

Eshitishida nuqsoni bo'lgan bolalar og'zaki nutqining psixologik asosi vizual (ko'rish), teginish va vibratsion sezgilarga asoslanadi. Nutqni shakllantirishda nutqiy harakatlar va labdan o'qish orqali idrok qilish, eshitish qobiliyatini korreksion mashg'ulotlar yordamida rivojlantirish (zaif eshituvchilarda) va nutqiy muhitni yaratish asosiy omillar hisoblanadi. Bola shaxsi kattalar bilan muloqotda insoniyatning ijtimoiy tajribasini egallash jarayonida shakllanadi. Kar bola shaxsining shakllanishi o'ziga xos xususiyatlarga ega bo'ladi.

1-Kar bola eshituvchi odamlar bilan muloqot da cheklangan bo'ladi, bu ma'lumotni egallash jarayonini sekinlashtiradi.

2- Eshitish analizatori faoliyatining buzilishi emotsional rivojlanishda muhim ahamiyatga ega bo'lgan akustik olam ya'ni inson ovozi, qushlarning sayrashi, musiqiy ovozlarni anglash, imkonidan mahrum qiladi.

3-Eshituvchi bolalardan farqli ravishda eshitishida nuqsoni bo'lgan bolalar insonlarning ijtimoiy tajribasini egallashdan mahrum bo'ladi.

So'zlashuv muloqotining buzilishi kar bolani atrofdagilardan uzoqlashtiradi, ijtimoiy tajribani egallashda qiyinchiliklarni tug'diradi. Nutqning rivojlanishida orqada qolish bolani o'zini, boshqalarni emotsional holatini tushunishga to'sqinlik qiladi, o'zaro munosabatlar shakllanishini sekinlashtiradi. Y. Petshak kar bolaning emotsional rivojlanish holatini tadqiq etgan.

Unda quyidagi o'zaro bog'liq muammolar o'rganilgan:

Birinchi muammo - ijtimoiy sharoit - ota-onalar eshitish qobiliyatining saqlanish darajasiga ko'ra maktabgacha va maktab yoshidagi kar bolalarning emotsional rivojlanish va munosabatlarini aniqlash.

Ikkinchi muammo- kar o'quvchilarning boshqa odam emotsional holatini tushunishi.

Boshqalar ruhiy holatini tushunish darajasi bolaning emotsional holatini belgilaydi.

O'zganing emotsional holatini tushunish uning yuz mimikasi, ovoz reaksiyalar, nutqiy intonatsiyalar, imo-ishoralarni idrok etishga olib keladi.

His-tuyg'uning shakllanishi murakkab va o'ziga xos yo'l sanaladi. Maktabgacha davrda his-tuyg'ular sujetli-rolli o'yinlar faoliyatida shakllanadi. D.E. Elkonin odamlar o'rtasidagi munosa -batlarni shakllanishida sujetli-rolli o'yinning roli kattaligini alohida ta'kidlaydi.

Maktabgacha yoshdagi eshitishida muommosi bo'lgan bolalar shaxslararo munosabatini shakllantirishda, emotsiya va tuyg'ularni rivojlantirishda boshqa odamlarning emotsiyalarini tushunish muhim rol o'ynaydi. V. Petshek kar maktabgacha va maktab yoshidagi bolalarning boshqalar emotsiyasini tushunish xususiyatlarini o'rgangan. Tadqiqot jarayonida ma'lum emotsional holatlarda, xursandchilik, g'am-anduh, qo'rquv, nafrat, befarqlik, hayrat emotsiyalari tasvirlangan. Tasvirlarni uch xil variantda tasniflash mumkin:

- shartli-sxematik;
- realistik;
- hayotiy sharoit (sujetli va rasm).

Eshitishda nuqsoni bo'lgan bola o'z faoliyati, hatti-harakatlari eshituv nazorati yo'qligi sababli aniq bo'lmaydi. Kar bola hayotida eshituvchi ma'lum darajada bosuvchi taktil-vibratsion sezgi rivojlanib boradi. Bola vibratsiyalarga ko'ra atrof-olam haqidagi dunyo haqida bilimga ega bo'la boshlaydi.

Eshitishda nuqsoni bo'lgan bolalar o'quv faoliyatining asosiy nuqsonlaridan biri - ular o'z oldiga qo'yilgan maqsadni anglay olmaydilar, mustaqil ishlash malakasiga ega bo'lmaydilar.

Ta'lim o'quvchilarni mustaqil ta'limga tayyorlaydi. Maktab yoshida kar o'quvchilar xilma-xil faoliyat turiga ega bo'ladilar, ular navbatchilik qiladilar, to'garaklarga qatnashadilar, bog'larda ishlaydilar.

Psixologik tadqiqotlarda aniqlanishicha, kar bola yuqori maktab yoshigacha yagona tajriba, bilim va ommaviy malaka shakllanishida katta qiyinchiliklar yuzaga keladi.

Inson faoliyatining asosiy turi mehnatdir. Mehnat faoliyatning individual rivojlanishida boshqa faoliyat turlari tasniflanadi: predmetli, o'yin va o'quv faoliyati. Eshituvchi bolaning ruhiy jarayonlarini shakllantirish, uning shaxsini rivojlantirish predmetli faoliyat asosida amalga oshadi, bunda nutqni rivojlantirish muhim o'rin tutadi. Predmetlar bilan harakat kattalar boshchiligida, ular nazorati bilan amalga oshadi.

Eshituvchi bola atrof-dagilar nutqini eshituv analizatori orqali qabul qiladi, yuzning ifoda harakatlari va mimikasi, imo-ishoralarni anglash imkonini beruvchi ko'rish analizatori yordamida ma'umotini to'ldirib boradi. So'zlarni, gaplarni bir necha marta takrorlash ta'sirida eshitishda nuqsoni bo'lgan bolalarda fonematik eshituvga tovush analiz va sintezning yuqori shakli rivojlanadi. Bola ona tilining fonemalarini farqlash, ayrim so'z va gaplarni tushunish, farqlashga o'rganadi. Bola ilk yoshida eshituvni yo'qotsa, og'zaki nutqni idrok etishda ko'ruv analizatori muhim o'rin tutadi. Bunda taktil vibratsion, harakat, eshitish qoldig'i kabi sezgilar yordamchi bo'ladi. F.F. Rau, V. I. Beltyukov tomonidan o'tkazilgan tadqiqot natijalari tahlili ko'rsatishicha, kar bola unga qaratilgan nutqni ko'rish yordamida qabul qilishi, labdan o'qishga o'rgatish mumkin.

Labdan o'qish murakkab ruhiy jarayon bo'lib, nutqiy apparat harakatlari ko'rish analizatori yordamida idrok etish asosiga qurilgan bo'ladi.

F.F. Rau e'tirof etishicha, labdan o'qish jarayonini 3 bosqichda tasniflash mumkin:

I) so'zni artikulator tasniflash;

2) taqʼlidiy artikulator obrazini koʻrish orqali idrok etish;

3) anglangan idrok.

Bulardan tashqari eshitishida nuqsoni boʻlgan bolalar labdan oʻqishining uch turi tasniflanadi:

- harakatli;
- koʻruv;
- aralash.

Labdan oʻqishning harakatli tipi ogʻzaki nutqi mavjud eshitishida nuqsoni boʻlgan bolalarda uchraydi. Tovushning artikulator harakatini yuzaga keltirish uchun uning talaffuzini egallashi kerak. Taʼlimning boshlangʻich bosqichida eshitishida nuqsoni boʻlgan bolalar umuman gapirmaydilar yoki kam gapiradilar. Labdan oʻqish jarayoni murakkabligi bizning nutqimiz fonemalari talaffuzda bir xil namoyon boʻladi. Ayrim tovushlarni labdan oʻqish oson boʻladi.

Nutqimizdagi har bir tovush oʻziga xos boʻlishi usuli, oʻrni, ovoz va shovqin ishtiroki jarangli va jarangsizligiga koʻra oʻzaro farq qiladi. Labdan muvaffaqiyatli oʻqish uchun gapiruvchining holati, yorugʻlik, temp va hokazolar bola nutqi rivojlanishining quyidagi asosiy xususiyatlarini koʻrsatish mumkin:

1. Eshitishni yoʻqotish kar bola nutqiy rivojlanishi oʻziga xosligini belgilovchi asosiy omil hisoblanadi.

2. Eshitishni butunlay yoʻqotgan holatida kar bola nutqi nutqiy amaliyotida rivojlanmaydi.

U faqat surdopedagog rahbarligida maxsus tashkil etilgan taʼlim jarayonida rivojlanadi.

3. Kar bola nutqi rivojlanishining asosi koʻruv harakat va taktil vibratsion sezgilardir.

4. Kar bolada nutqiy amaliyoti eshituvchi bolaga nisbatan kambagʻal va cheklangandir.

Shuning uchun kar bolada nutqiy muloqot tamoyiliga koʻra nutqini rivojlantirish maxsus maktabning bosh vazifasi hisoblanadi.

5. Eshituvchi bola eshitishida nuqsoni boʻlgan bolalarga nisbatan nutqni erta egallaydi.

Unda 5-6 oylikidan keyin faol nutq rivojlanadi. Kar bolada bu jarayon maktabga yoki bogʻchaga borgandan soʻng amalga oshadi.

6. Kar bolada eshituvchi bolada mavjud boʻlmagan nutq shakllari imo-ishora nutqi, daktilologiya, labdan oʻqish kabilar asosida shakllanadi va rivojlanib boradi.

Davomiy mashgʻulotlar mashqlar jarayonida eshitishida nuqsoni boʻlgan bolalar eshituv idroki faollashtiriladi. Bunda eshituv idrokining rivojlanishi anatomo-fiziologik mexanizmining tiklanishi evaziga emas, balki eshituv idrokini faollash yoʻli bilan amalga oshadi. Kar bolada eshituv sezgisi va idrokining yoʻqolishi sababli koʻruv sezgisi va idroki asosiy oʻrin tuta boshlaydi.

Kar bolaning koʻruv analizatori atrofdagi olamni anglashda asosiy ahamiyatga ega boʻladi. Eshitishida nuqsoni boʻlgan bolalardagi koʻruv sezgi va idroki eshituvchi bolalar darajasida boʻlish L.v. Zankov, I.M. Solovyov, K.I. Veresotskoy tadqiqotlarida isbotlangan. Shu sababli eshitishida nuqsoni boʻlgan bolalar eshituvchi bola ahamiyat bermaydigan tashqi olam xususiyatlari va nozikliklariga ahamiyat beradi. Eshitishida nuqsoni boʻlgan bolalarning eshituv sezgisiga qaraganda koʻruv sezgisining ustunligi, harakat sezgisining, teri taktil sezgilarning faolligi kuzatiladi.

Xulosa qilib aytadigan boʻlsak eshitishida nuqsoni bor, yoki zaif eshituvchi bolalar bilan ishlashda hamkorlikda, ota-ona, surdopedagog, psixolog nazorati ostida ijobiy natijalarga erishish mumkin.

Har bir shaxs inson sifatida ilm olishga, nutq o'rganishga jamiyatda faol hissa qo'shishga haqlidir. Eshitishida nuqsoni bo'lgan bolalar ijodiy tasavvuri sog'lom bolalar va kattalar bilan muloqotning chegaralanganligi sababli o'ziga xos bo'ladi. Eshitishida nuqsoni bo'lgan bolalar eshituvchi bolalardan ovoz chiqaruvchi predmetlar haqida bilib oladilar. Kichik yoshdagi eshitishida nuqsoni bo'lgan bolalar uchun predmetlarning ovoz chiqarish hodisasi mavhumdir.

Ta'lim jarayonida eshitishida nuqsoni bo'lgan bolalar ham ovoz chiqaruvchi predmetlarga farqsiz bo'lmasdan, ularga ahamiyat bera boshlaydilar. Tasavvurni nutqni rivojlantirish bilan birga olib borish maqsadga muvofiqdir. Uni egallab, kar bola tasavvurga tayanib, suhbatdosh hikoyasi yoki o'qilgan hikoya mazmunini aniq aytib bera oladi. So'zlashuv nutqini rivojlantirish tasavvurini boyitishga, ijodiy obrazlarning shakllanishiga olib keladi. Bu o'z navbatida o'qilganni to'g'ri va tez tushunish imkonini beradi.

Adabiyotlar:

1. Dyakova, E. A., Nutq terapiyasi massaji. Moskva: Akademiya nashriyot markazi, 2005. 104 bet.
2. Konovalenko, V. V., Konovalenko, S. V., Tovush talaffuzini tuzatish bo'yicha individual va kichik guruh ishlari. Moskva: GNOM i D, 2001. 136 bet.
3. Konovalenko, V. V., Konovalenko, S. V., Xlop — Top 2. 6-12 yoshli bolalar bilan tuzatuvchi nutq terapiyasi ishining noan'anaviy usullari. Moskva, 2009. 16 bet.
4. Povalyaeva, M. A., Nutq terapiyasi didaktik materiallari. Quvnoq til haqidagi ertak. Rostov-na-Donu: Feniks, 2003. 80 bet.
5. Vinarskaya, E.N. Bolaning erta nutq rivojlanishi va defektologiya muammolari. Moskva: Prosveshchenie, 1987. 212 b.
6. Petrova, V.G., Belyakova, I.V. Rivojlanishda nuqsoni bo'lgan bolalar kimlar? -M: Poisk, 2014.- 96 b.
7. G'oziyev E. va boshqalar. Psixologiya muammolari. - T, 1999.
8. L.R. Mo'minova. Nutqida kamchiligi bor bolalarning psi xologik-pedagogik diagnostikasi. - T., 2012.
9. L.R. Mo'minova, D. Nazarova. Maxsus ta'lim atamalarining izohli lug'ati. - T., 2010.